

ISMERTETÉSEK

Molnár Ambrus—Szigeti Jenő: Református népi látomásirodalom a XVIII. században. Theológiai Tanulmányok. Új folyam 19. kötet. Budapest, 1984. 157 l.

Barna Gábor

Konferenciák előadásaiából részleteiben már ismert, ezért érdeklődéssel várt tanulmány két nagyobb részre tagolódik. Az első részben a Szerzők körültekintő pontossággal, nagy filológiai alaposággal térképezték fel a *visio* (látomás) hazai szakirodalmát, s erre alapozva elemezték három visionárius (Gál József, Schultz György és Szentpéteri Juhász János) látomásait és prófeciáit, s megvizsgálták ezeknek a XVIII. századi társadalmi-ideológiai-politikai hatását. A munka második részében pedig közlik az említett visionáriusok látomásait s pereik korabeli dokumentumait.

A Szerzők megmutatják a *vision*nak, ennek a sajátosan katolikus műfajnak protestáns közegben való meghonosodását, eközbeni módosulását, s kitérnek a látomások-prófeciák barokk kori reneszánszára. E vallásos műfajnak szoros kapcsolata van a kiliasztikus tanokkal, apokaliptikus jövődölésekkel. Bibliai vonatkozások mellett apokrif hagyományok is felfedezhetők bennük. A tanulmányból megtudjuk, hogy az elemzett látomások szóbeli terjedésében, terjesztésében nagyon fontos szerepet játszottak az olyan egyéniségek, akiket a nép — s nyomában a szakirodalom is — *szentembereknek* nevez. Látások, jelenések, al- és túlvilágjárások napjaink szóbeli hagyományában sem túl ritka jelenségek. Ezek megjelenési formája s még inkább funkciója azonban nagymértékben különbözik a XVIII. századi *visio*któl, még akkor is, ha számos elemük rokonítja őket, s ha a mai néphagyomány számos jelenségének (pl. halottlátás) egyik gyökere ide nyúlik vissza. A Szerzők megállapítják, hogy a XVIII. századi református népi látomások fő funkciója az volt, hogy reményt adjanak a politikailag és vallásilag is elnyomott reformátusok számára. Bizonyos társadalmi, politikai törekvések ideológiai alátámasztására szolgáltak. Katolicizmus ellenes, Habsburg ellenes elemei ezt tanúsítják.

Ezek részletes elemzését végzi el a tanulmány központi fejezete *A népi ellenállás, a porosz orientáció és az 1753. évi parasztfelkelés kapcsolata a népi látásokkal* címmel. Meggyőződen mutatja ki MOLNÁR Ambrus és SZIGETI Jenő, hogy az 1740-es, 1750-es évek kuruc mozgalmainak, illetve a vértelen ellenreformációval szembeni népi ellenállásnak a felkeltői a hivatalos egyház prédikátorai, tógátus diákjai mellett éppen a népi látók, próféták voltak. Szoros összefüggés mutatható ki pl. Schultz György látomásai és a Törő—Bujdosó—Pető-féle hódmezővásárhelyi — mezőtúri felkelés között. A porosz orientációtól, a protestáns porosz királyságtól várták vallási s részben nemzeti elnyomatásuk megszűntetését. (Tudjuk, hogy ez a porosz orientáció még a múlt században is megvolt.)

A tanulmány, a Szerzők alapos elemzése, számos összefüggés felvillantásával, de különösen a Függelékben közölt — eddig részben ismeretlen — dokumentummal jó lehetőséget teremt arra, hogy e XVIII. századi forrásokat, látomásokat más tudományágak, köztük a folklórisztika is, hasznosítsák.

Dinzelbacher, Peter: Vision und Visionsliteratur im Mittelalter. (Monographien zur Geschichte des Mittelalters Bd. 23.) Anton Hiersemann. Stuttgart, 1981. 288 l.

Tüskés Gábor

A „látomásirodalom” néven összefoglalt műfajegyüttessel kapcsolatban a múlt század közepétől kezdve szerte Európában számos — elsősorban irodalomtörténeti, filológiai, teológiai, vallástörténeti és pszichológiai szempontokat érvényesítő — vizsgálatot végeztek. Ezeket az elemzéseket mai szemmel nézve közösen az jellemzi, hogy jórészt hiányzik belőlük a társadalomtörténeti megközelítés. A történeti irányultságú vizsgálatok

közül a nemzeti filológiák és irodalomtörténeti kutatások többnyire csupán arra törekedtek, hogy feltárják a látomásszövegek forrásvidékét, a nemzeti nyelvű szövegváltozatokat összevevessék az eredetivel, szövegkiadásokat készítsenek, tisztázzák a műfaj történetét és a közvetítés kérdéseit. Lényegében nem jutott túl ezen a feladatvállaláson az a néhány magyar irodalomtörténész és filológus (SZILÁDY Áron, TOLDY Ferenc, KATONA Lajos, HORVÁTH János, POSONYI Erzsébet) sem, aki figyelmet szentelt a középkori látomási irodalom jelenségeinek.

Ezt a hiányt ismerte fel a kutatásaival egy évtizede az irodalomtörténet és a néprajz határterületén mozgó PETER DINZELBACHER, amikor a középkori látomási irodalom összehasonlító fenomenológiai-szociológiai elemzésére vállalkozott. Alapvető kérdésfeltevése arra irányul, hogy a látomási irodalom történetében megfigyelhető változások milyen párhuzamokat mutatnak a középkori élet egyéb területein megfigyelhető tendenciákkal. Legfontosabb forrása a VI. századtól a XV–XVI. század fordulójáig terjedő időszakban keletkezett mintegy 170 európai látomás, illetve látomásgyűjtemény. A vizsgálat határait jelzi, hogy benne csak azok a viszonylag részletesen ismert tartalmú, nyomtatásban is megjelent fontosabb látomásszövegek szerepelnek, amelyek a forráskritikai megítélés szerint minden bizonnyal valós élmény nyomán keletkeztek, míg a látomás formában írt irodalmi alkotásokra (ún. irodalmi látomásokra, álmokkölteményekre stb.) csak elszórt utalás történik. DINZELBACHER maga is tudatában van e szétválasztás nehézségeinek, amikor arra az álláspontra helyezkedik, hogy a „hitelesség” szempontjából a látomások egy széles skálán helyezkednek el, melynek végpontjain a közvetlen élmény hatása alatt született leírások, illetve a tiszta kitalálások, irodalmi toposzok állnak, amelyek között aztán számos átmeneti forma található. Részben ugyanezt a nehézséget mutatja a látomás, jelenés, álmovízió, álmajelenés stb. fogalmak meghatározása is, amelyek az értelmezést segítő megkülönböztető sajátosságok mellett valójában a nem hétköznapi észlelésnek csupán a különböző fokozatait jelentik.

A látomások fenomenológiáját a könyvben a szövegek tartalmi, formai és funkcionális elemzésén alapuló tipológia adja. A látomásokkal kapcsolatos korábbi (irodalomtörténeti, pszichológiai stb.) tipizálási kísérletek több különböző sémát alkalmaztak, de ezek többnyire egydimenziósak, s hiányoznak belőlük a történeti és szociológiai szempontok. DINZELBACHER tipológiájának célja a látomások térben és időben egymástól elkülöníthető vonásainak megragadása, végső soron pedig a látomástípusok összefüggéseinek feltárása a társadalmi közeggel, az életformabeli és a történeti változásokkal. Ennek érdekében vizsgálja a látomások tér- és időfelfogását, a viszonyt a bennük szereplő túlvilági személyekhez, elemzi a látomások lefolyását, a bennük megnyilvánuló valóságértelmezés típusait, valamint funkciójukat a velük kapcsolatba került egyének és közösségek életében.

A vizsgálat eredményeként a szerző a középkori látomásoknak két alapvető típusát különbözteti meg, amelyek időben is jól szétválaszthatók: a két fázis kisebb-nagyobb táji eltérésekkel valamikor a XII–XIII. század fordulóján váltja föl egymást. Az összegzésben DINZELBACHER a vizionárius élmény változásait a vizsgált időszak általános társadalmi- és eszmetörténeti folyamatainak háttére előtt veszi szemügyre, és számos párhuzamot mutat ki a látomások, valamint az említett folyamatok között. A munka jó példával szolgál egyrészt arra, hogy egy a hétköznapi valóságtól első pillantásra még oly elvonatkoztatottnak tűnő jelenséges csoport is, mint a látomási irodalom szoros kölcsönhatásban áll az azt körülvevő történeti és társadalmi valósággal. A könyv másik tanulsága, hogy egy viszonylag jól körülhatárolható műfajban adott időhatárok között végzett összehasonlító fenomenológiai elemzés ösztönzésül szolgálhat más korszakok (pl. a barokk kori látomási irodalom) és más áhítati irodalmi műfajok (legenda, prédikáció, mirákulum stb.) hasonló természetű vizsgálataihoz. Érdeklődéssel várjuk a szerző itt beígért további munkáit a középkori látomási irodalom szövegeinek, hordozóinak és megítélésének kézikönyvszerű áttekintéséről, valamint a látomások és a képzőművészet kapcsolatáról.

Botka József: Karácsony. Ünnepi kalendárium, vallási néphagyományok. Székelykevei népelet. Római Katolikus Plébániahivatal. Kikinda, 1983.

Bartha Elek

Az utóbbi években újra fellendülő vallásos néprajz eredményeként látott napvilágot BOTKA József kötete, amely egy határainktól távol élő, nyelvilag, néprajzilag már nem ismeretlen magyar népcsoport, az al-dunai székelyek vallásos néphagyományairól ad